

НАЦИОНАЛЕН ВЕСТНИК

ТРАКИЯ

Брой 18 • год. ХСVII • 27 септември 2019 г. • цена 0,40 лв.

www.stdbg.org

ДОКОСВАНЕ ДО БЕЗСМЪРТИЕТО

КАПИТАН ПЕТКО ВОЙВОДА И ОСВОБОДИТЕЛНИТЕ БОРБИ НА МАКЕДОНИЯ И ОДРИНСКО

ПРОФ. Д.И.Н.СВЕТЛОЗАР ЕЛДЪРОВ

През настоящата година честваме 175-годишнината от рождението на Капитан Петко войвода. В началото на следващата ще отбележим и 120 години от неговата смърт. Датите на раждането и смъртта са най-важните за всяко човешко същество, защото бележат началото и края на индивидуалното му битие. Така повеляват неумолимите закони на Природата. Законите на човешкото общество обаче повеляват друго – онзи, който приживе живее за благото на ближните и отдава живота си за тях, получава привилегията на историческото безсмъртие. Капитан Петко войвода живее в народната памет вече 120 години, защото приживе живееше за Отечеството. Чрез почитта си към него и към равните му по дух обитатели на Българския национален пантеон, сред които по право и по достойнство се нарежат и героите на Илинденско-Преображенската епопея, ние, простосмъртните обитатели на настоящето, получаваме привилегията да се докоснем до тяхното безсмъртие. Именно такива срещи на минало и настояще ни изтръгват поне за миг от ежедневието ни битие, приближават ни до героите от националния пантеон и укрепват вярата ни в бъдещето на нашия народ и на нашата родина.

За тазгодишното честване, посветено на Капитан Петко войвода, избрах темата за мястото и ролята му в македоно-одринското освободително дело. Избрах тази тема не само защото вече съм се занимавал изследователски с нея, но и защото въпросът за освободителните борби на Македония и Одринска

Тракия и техните герои стана особено актуален във връзка с изпълнението на Договора за приятелство, сътруд-

ничество и добросъседство между България и Р Македония и по специално с работата на т. нар. „двустранна интердисциплинарна комисия по образователни и исторически въпроси“. Уж нейната задача официално беше да потвърди историческите основания за общата история, а тя – изненадващо или не – се превърна в делба. В опитите си да отрекат историческата истина за българското национално самосъзнание на мнозинството от населението на историко-географската област Македония и за българския характер на македоно-одринската освободителна борба, историците от Скопие се стремят със задна дата да разкъсат Илинденско-Преображенското въстание на две – на Илинденско, като тяхно македонско, и на Преображенско, като наше българско, а също и да разделят дейците на освободителната борба на македонци и на българи. В този контекст най-новата цинична манипулация с историческите факти, на която се натъкнах в скопските медии във връзка със скорошните чествания на 2 август на Мечкин камен край Крушево, гласи, че „македонското“ Илинденско въстание в лицето на Крушевската република и с по-добрата си подготовка и по-интензивния размах на бойните действия в Битолския вилает постигнало по-големи военно-политически успехи и известност в Европа, докато българското Преображенско въстание било много слабо и напълно безуспешно, та тъкмо заради

това историците от София искали да си присвоят „македонския“ Илинден.

Със своето участие в македоно-одринското освободително движение Капитан Петко войвода е лично, но категорично опровержение на подобни ненаучни тези. Всъщност неговият живот и делата му са потвърждение не само за националното единство и общите стратегически и политически цели на македоно-одринската борба, но и отразяват в себе си цялата идейна и организационна еволюция на българското националноосвободително движение от епохата на национално възбуждане и неговото принудително продължение в Македония и Одринска Тракия. В 1861 г., само на 17-годишна възраст, той поема пътя на народния отмъстител – класическото хайдутство, през 1866 г. отива да се бие за свободата на други народи, става гарибалдиец, участва в гръцкото освободително движение, през 1869 г. се връща в родния край вече на по-високо равнище като съзнателен революционер, организатор и войвода, а в годините на Руско-турската война и непосредствено след нея като защитник на Беломорието и Родопите. Затова е напълно логично и естествено, че неговата революционна еволюция го довежда през 1894 г. и на македоно-одринското освободително поприще.

Тази година е забележителна в българската история

на първо място затова, че на 18 май след седемгодишно управление министър-председателят Стефан Стамболов слиза от политическата сцена, а на 5 юли 1895 г. и от житейската. Авторитарният уклон на неговото управление, както и външната му политика, белязана с остра конфронтация с Русия и сближаване с Османската империя, поставят политическия живот в България в условия на натиск и ограничения, които накрая преминават в откровена репресия срещу инакомислещи и опоненти. Падането на Стамболов размразява политическия живот в страната, в това число и въпросът за съдбата на останалите под робство македонски и тракийски българи.

Той обаче получава и друг, външен импулс за активизация. През 1894 г. в планинския район Сасун в източна Мала Азия, населен предимно с арменци, избухва въстание. След няколкомесечна съпротива то е смазано от редовната турска армия и кюрдското опълчение. Това събитие поставя началото на вълната от арменски кланета в империята, която от 1894 до 1896 г. взема между 50 хиляди до 300 хиляди жертви, според различните изчисления. Арменските кланета предизвикват широк отзвук и в България, който се изразява във вълна от протестни митинги.

Продължава на 3-а стр.

НАЦИОНАЛНО ТРАКИЙСКО ПОКЛОНЕНИЕ ДЕН НА ТРАКИЙСКАТА ПАМЕТ

28 септември
2019 г.
МАДЖАРОВО
Заповядайте!

НАРОДЪТ ПОЧИТА НИКОЛАЙ ХАЙТОВ

Тържествена вечер, посветена на стогодишнината от рождението на Николай Хайтов се състоя

по разкази на писателя. Драматургията и режисурата е на Юрий Дачев. В фойето на театър

се състоя в Народния театър „Иван Вазов“ на 15 септември т.г. Вечерта започна с музикален поздрав от Родопите, който група гайдари отпразничава с присъствието. Прочетено бе приветствено писмо от Съюза на българските писатели. Актьорът Васил Банов пръсна знаменития разказ „Дърво без корен“, след което бе показано интервю на писателя от Златния фонд на БНТ с откъси от филмите по сценарий на Хайтов. Васил Михайлов в интересен монолог, прекъсван често от ръкопляскания, разказа свои спомени и случки от съвместната си работа с писателя. Актьорът е играл в шест филма по сценарий на Николай Хайтов и в една негова пиеса. Той заяви: Българин, който е чел Хайтов е два пъти българин. Слово произнесе и синът на писателя – арх. Здравец Хайтов.

В тази празнична вечер гостува и Родопският драматичен театър „Акад. Николай Хайтов“ със спектакъла „Палежи и грабежи“

уредена изложба от скулптурни портрети и илюстрации на „Диви разкази“. Честването бе организирано под патронажа на Министерството на културата от фондация „Памет“ и със съдействието на тракийското дружество в София и клуб „Родопи“. Дни преди това в София бе открита изложба за Николай Хайтов в галерия „Средец“, която показва и съвременния прочит на творчеството на писателя от млади творци.

На фасадата на народното читалище „Просвета“ в Мездра родолюбци почетоха народния писател и бележит българин с почетен знак. До барелефа, на който е ликът на писателя, има надпис: „Едно е да исеш, друго е да можеш, а трето и четвърто е да го направиш...“ Автор на паметния знак е Александър Хайтов – син на писателя. В Асеновград Есените курлтурни празници минават под знака на годишнината на Хайтов.

Продължава на 2-а стр.

УВАЖАЕМИ ДАМИ И ГОСПОДА,

През 2019 г. се навършват 175 години от рождението на Капитан Петко Войвода – патрон на нашата организация. За отбелязване на тази годишнина Ръководството на Съюза на Тракийските дружества в България взе решение за поставяне на бюст-паметник на Капитан Петко Войвода на „Алеята на бележитите българи“ в Борисова градина в София. Едновременно с това е предвидено паметник на Капитан Петко Войвода да бъде монтиран на едноименния граничен пункт между България и Гърция. За реализацията на тези мероприятия СТДБ стартира дарителска кампания за финансирането на тази проява.

ДАРИТЕЛСКА КАМПАНИЯ

Сметка за набиране на финансови средства:

Банкова сметка: BG34STSA93000001682816
Банков код: STSABGSF
Банка: ДСК

Очакваме вашата съпричастност при провеждането на кампанията в памет на нашия патрон Капитан Петко Войвода. Това ще съдейства за утвърждаването и популяризирането на тракийската кауза и за авторитета на тракийската организация в обществото.

ЛАЗАР НАЛБАНТОВ ПЕЕ ЗА ТРАКИЯ НА ДВЕ МОРЕТА

Народният певец Лазар Налбантов изнесе първия си самостоятелен концерт на 17 септември т. г. в Летния театър в Бургас. Концертът бе организиран от Съюза на тракийските дружества в България, тракийското дружество „Странджа“, читалище „Преображение 2017“ и Община Бургас. Лазар Налбантов е народен певец и зам.- председател на тракийско дружество „Странджа“, член на ВК на СТДБ. Неговите предци са бежанци от района на Лозенградско и Мала Азия, които през 1913 година се преселват в България. Гости на концерта бяха Димитър Николов

„Странджа“ в Бургас и член на ВК на СТДБ, председатели на тракийски дружества от Бургаско и от страната, много тракийци и почитатели на тракийския фолклор. Приветствия поднесоха областният управител на

Концертът бе под надслов „Моята Тракия на две морета“. Представени бяха 16 песни, някои са популярни в Странджа, но други прозвучаха за първи път. Включени бяха предимно странджански и тракийски песни, песни на изпълнители като Георги Павлов, на който Налбантов е последовател. Преживе той много разчитал на младия певец, подарил му ризата си и голяма част от своя репертоар. Имаше песен и на голямата Магда Пушкарлова, както и на Сава

Попсаов. В повечето песни се пееше за тракийските бежанци, за Бяло море и за Черно море. Затова и заглавието е сложено на място, защото имаме в Бургас и региона много бежанци, които са се установили освен от Източна (Черноморска) Тракия, също и от Западна (Беломорска) Тракия“, обяснява Лазар Налбантов. В концерта участваха и Ирена Станкова, млада странджанска народна певица, дуетен партньор на Налбантов, оркестър „Жарава“, танцов ансамбъл „Зорница“ и др. Режисьор и водещ бе Пламен Каров.

Препълнената зала се наслади на прекрасните изпълнения на песни, напомнящи за тъжната орис на тракийските бежанци.

Четете на стр. 4 статията на Лазар Налбантов „Песенното богатство на Странджа“

– кмет на Бургас, Вълчо Чолаков – областен управител на Бургаска област, Красимир Премянов – председател на Съюза на тракийските дружества в България, Гено Пухов – заместник-председател на ВК на СТДБ и председател на тракийското дружество „Яни Попов“ в Созопол, Стефан Колев – председател на тракийското дружество

Бургас и председател на СТДБ. Красимир Премянов приветства благородната инициатива на Лазар Налбантов, а за подкрепата на тракийската кауза връчи юбилейния медал, посветен на 175 години от рождението на Капитан Петко войвода на Вълчо Чолаков – областен управител на Бургаска област.

ВКУСОВЕТЕ НА ТРАКИЯ – ОТ АРДА ДО ЕГЕЯ!

Ивайловград ги посрещна на кулинарния фестивал

В истински празник се превърна осмото издание на Фестивала на традиционните храни, поминък и занаяти „Кулинарното наследство на Тракия“ на 7 септември т.г. Традиционният вече фестивал отново събра гости от близо и далече. Пригответе бяха вкусни гозби по стари рецепти. Сръчни майсторки представиха характерни ястия, приканвайки гостите на фестивала да се докоснат до автентичния вкус на току-що изпечен зелник, клин, вкусно ястие в гювеч, дъхави баницы, сладки баклави, мекици, сирена и др. Тракийци от хор „Яни Попов“

... и атрактивният Иван Пехливанов с тъпан известиха феста в Ивайловград. Стилната украса на Станка Николова грабва отдалече вниманието. Тутакси бързо намаляват пити, погачи, баницы, зелници, ястия на фурна, гювечи, домашни напитки, бухти, сладкиши, конфитюри, сладка, кексове, пригответе от сръчните ръце и с майсторлък от тракийките Станка, Мария Стамболова, Мария Димитрова, Мария Кондузова, Валя, Златка Бахчеванова, Златка Христова, Любка Димитрова, Любка Петрова, Златка Киневска и Венета Юлианова... Неуморими! Жури оценяваше вкусните гозби. Ето наградите: в категорията за занаятите и приложената дейност за най-добро представяне на традиционен занаят наградата получи Иван Димитров от квартал Лъджа, а за съвременно изкуство бе присъдена на Теодора Ламбова. „Най – добър десерт по стара рецепта“ заслужи ДСХ – Ивайловград; за „обредно тестено изделие“ – с. Драбшища; за ястие по автентична рецепта – с. Орешино; за „Божествена напитка“ с. Свирачи. Наградата „С вкус и мирис от Европа“ отиде при представителите на Франция; за домашно – млечни продукти в с. Студена – Минка Димитрова; за атрактивен щанд – с. Гугутка; за оригинална рецепта в гювеч – Малоазийски клуб „Татяна Бошнакова“ – гр. Бургас;

Почетен знак за заслуги получи селата Плевун, Ламбух, Белополяне и дружество „Тракия“ – Ивайловград. Почетна грамота за цялостен принос във фестивала се връчи на Комитета по Европейско побратимяване – град Лонго. Награда на кмета получи с. Славево.

ПЕТКОВЦИ С ДВЕ БЛАГОТВОРИТЕЛНИ ИНИЦИАТИВИ

Две благотворителни и възстановителни инициативи на вяват две жители на родопското село от тях, Петково и техните наследници за пореден път доказват дълбоките корени на тяхното родолюбие и кармична свързаност с родното им място. За съжаление в средата на миналия век голяма част от тези предприемчиви родопчани са принудени да се изселят във вътрешността на страната, напускат родното си село в търсене на по-добър поминък. Но те никога не забравят, къде е бащиният дом. И водени от любовта към него, която се предава от поколение на поколение, на синове и дъщери, на внуци и правнуци и следвайки примера на дедите си, днес те

емблематични за селото – както църквата, така и старото петковско училище. Благотворителната инициативата „Да спасим старото училище“ в село Петково събра доста единомишленици. Тя започна през 2016 г., след като при големия сняг, затрупа Родопите предната година, част от едната фасада рухна, а в последствие процесът продължи да се задълбочава. Дарители от цялата страна и чужбина подадоха ръка на кампанията и през тази година бяха събрани близо 13 000 лева и с дейното участие на собственици на фирми, освен с пари и строителни материали, възстановяването на сградата залочна. Продължава и другата благотворителна кампания, свързана с реновиране на православния храм „Свети Йоан Предтеча“, построен през 1836 година на 19-ти век. Само през 2019 за него са събрани над 24 000 лева. Това даде възможност кубетата на църквата да грейнат с ново „златно“ титаниево покритие, старите кръстове да бъдат подменени с нови и се реставрира част от компрометираната мазилка. („Нов живот“)

НАРОДЪТ ПОЧИТА...

Продължение от 1-а стр.

Показани бяха филми по негови произведения, представена бе книгата на проф. Ивайло Христов „Духовна биография“, посветена на Хайтов. В регионалната библиотека „Никола Вапцаров“ в Кърджали бе уредена изложба „Родолюбиецът от Родоп“, посветена на стогодишнината от рождението на народния писател, публицист и драматург, почетен гражданин на Кърджали. Показани са документи, ценни първи издания на негови книги, писмо до местни твърци, афиши и др. В Пловдив Мариус Куркински

Сцена от „Палежи и грабежи“

представи моноспектакъл по разказа на писателя. Тържествено честване на стогодишнината от рождението на акад. Николай Хайтов се състоя на 25 септември 2019 г. в големия салон на БАН. Честването бе организирано от Българската академия на науките, Съюзът на българските писатели и издателство „Захарий Стоянов“. Съюзът на тракийските дружества в България изпрати приветствено писмо до събранието, в което се разкрива колко голямо е въздействието на творчеството и обществената родолюбива дейност на Николай Хайтов за защита на българщината и за утвърждаването на тракийската идея.

ДОКОСВАНЕ ДО...

Продължение от 1-а стр.

Политическите лидери, които виждат отвъд чувствата и емоциите, добре разбират, че щом Арменският въпрос излиза на политическата сцена, шансове получава и Македонският въпрос, чието решаване е главна стратегическа цел на българската национална политика в онази епоха. В този момент на попрището на македонското движение в България изпъква Трайко Китанчев, македонски българин от Ресен. Като един от ярките противници на Стамболовия режим, партиен съратник на Петко Каравелов и искрен русофил той е репресиран и хвърлен в затвора. Веднага след освобождението му непосредствено след падането на Стамболов той отново се хвърля в бурния политически живот, застава начело на протестното движение срещу арменските кланета в Турция през ноември-декември 1894 г., избран е за председател на Македонския комитет в София на 28 март 1895 г. и се раздава всеотдайно в подготовката и осъществяването на Четническата акция или т. нар. Мелнишко въстание през лятото на същата година. Ако сравним идейно-политическия профил на Трайко Китанчев с този на Капитан Петко войвода веднага ще забележим, че те са много сходни, с изключение на разликата във възрастта (Китанчев е с 14 години по-млад от него). И двамата са членове на Демократическата партия на Петко Каравелов, и двамата са русофили, и двамата са репресирани от стамболовия режим, били са затваряни и интернирани. Също като тогавашния лидер на македонската емиграция в България, Петко Киряков веднага след освобождението и завръщането си във Варна се впуска в бурния политически живот. Именно от декември 1894 г. започва неговата дейност на македоно-одринското поприще, което продължава шест години, на практика до смъртта му на 7 февруари 1900 г.

На 4 декември 1894 г. във Варна е свикан голям митинг по повод кланетата на арменците в малоазийските вилаети на Турция. Той е един от най-многочислените сред серията от протестните митинги в страната. В него взема участие и Капитан Петко войвода, макар да не се изявява активно сред организаторите и ораторите. Две седмици по-късно, на 18 декември във Варна е учредено Централно македонско политическо дружество „Отечество“. За броени дни в него се записват 794 души, при това не само от средите на македонските българи, но и изселници от Одринския вилает, както и местни граждани. Сред учредителите е и Петко Киряков, който се надява, че възстановеното освободително движение няма да забрави и неговия роден край – Беломорска Тракия, където преди 30 години лично е запалил първата искра. По същото време той се записва за член на благотворителното дружество „Св. св. Кирил и Методий“, което събира дарения и подпомага културно-просветното дело на българите в Македония и Одринска Тракия. Затова не е чудно, че когато през пролетта и лятото на 1895

г. идва ред на въоръжените четнически акции, председателят на Македонския комитет Трайко Китанчев с обръща към Капитан Петко войвода за действие.

Тук искам да отворя една скоба, в която ще се опитам да разясня защо движението, започнало в Княжество България в края на 1894 – началото на 1895 г. като политическа, идеологическа и материална подкрепа за българите в Македония и Одринска Тракия първоначално се нарича „македонско“, така се назовават и организационните му структури – „Македонски“ комитет, „македонски“ дружества, „македонски братства“ и пр. Това е така, защото името „Македония“ тогава е нещо като запазената марка на освободителната борба на българите от европейските вилаети на османската империя изобщо – Битолския, Скопския, Солунския и Одринския. Тук трябва да си припомним, че Васил Левски, Апостолът на българската свобода, носи революционната титлатура „Главен апостол на Цяла България, Тракия и Македония“, като израз на географско обобщение за общобългарския характер на освободителната борба. Под „Цяла България“ в онази епоха се подразбира Мизия, Добруджа (вкл. Северна с Тулча, Бабдаг и Кюстенджа) и Поморавието (с Ниш, Пирот и Врания). Тракия е едноименната географска област, Македония също. Със създаването на Княжество България част от онази „Цяла България“ на доосвободенското революционно движение и на Васил Левски получава своята свобода. Тогава е създадена и автономната област Източна Румелия, с която част от историко-географската област Тракия също се сдобива с подобие на свобода. Само Македония остава със стария статут на напълно подвластна територия на Османската империя. Затова ръководителите на Кресненско-Разложкото въстание през 1878–1879 г., най-високият връх в съпротивата на българския народ срещу несправедливите решения на Берлинския конгрес, го афишират като „Македонско“. По същата причина дори дейците на Съединението през 1885 г. започват своето велико историческо дело под знака на македонската борба, и Българският таен централен революционен комитет на Захарий Стоянов, който оглавява политическото ръководство на съединителното движение, се учредява под името Таен македонски революционен комитет с цел да обвърже съединението на двете България с ново въстание в третата – в Македония. Разбира се, най-важното е, че според чл. 23 на Берлинския договор са предвидени бъдещи политически реформи за нея, но не и за Одринска Тракия.

Затова след седемгодишното управление на Стефан Стамболов, когато движението се възобновява, то по традиция продължава да се назовава „Македонско“. В своите окръжни писма обаче, адресирани до македонските дружества в страната, самият Македонски комитет с председател Трайко Китанчев заявява, че делото е общонародно и „всеки българин трябва да взема в него участие и трябва да се устрояват дружества

и там, гдето няма ни един човек от Македония или Одринско“. И наистина, практиката показва, че това е основен принцип при изграждането на Македонската организация в България през 1894–1895 г. Затова не са малко македонските дружества в страната, в които македонските българи са малцинство. Такова е например Бургаското македонско дружество, сред чиито учредители 29 са родени в Княжество България, 8 са от Одринска Тракия, по един от Северна Добруджа и Бесарабия и само 4-ма от Македония. Въпреки това то приема названието „Пирин планина“ именно като символ на Кресненско-Разложкото въстание, на съпротивата срещу Берлинския конгрес, на запазената марка на новата освободителна борба и преди всичко като символ на онази „Трета България“, която продължава да бъде под робство.

Именно затова през лятото на 1895 г., когато започва Четническата акция на Македонския комитет, която трябва по един драстичен начин да постави съдбата на българите в европейските вилаети на Турция в разгара на Арменската криза на вниманието на европейската дипломация, Трайко Китанчев се обръща към Капитан Петко войвода за действие, а той откликва със свойствената си жертвоготовност – защото и двамата лидери най-добре от всички разбират, че борбата е обща, македоно-одринска, т.е. българска.

През юни 1895 г. Капитан Петко войвода се озовава с София и получава от Трайко Китанчев важна мисия – да отиде в Средните Родопи, да узнае състоянието на българо-турската граница и да проучи възможността да разширяване на четническото движение в Беломорието. Първата спирка от новото му родопско пътешествие след славната борба срещу остатъците на разбитата от русите войска на Сюлейман паша през 1878–1879 г. е Станимака (Асеновград). Тук се свързва с дейците на новооснованото македонско дружество, прави преглед на събралите се доброволци, но не приема предложението да стане техен войвода, а продължава пътя си към сърцето на Родопите. От Станимака той се озовава в Чепеларе, свързва се със старите си другари и започва да организира чета. Само от Чепеларе се записват 20 доброволци. Капитан Петко войвода престоява в селото около седмица, като същевременно обхожда Широка лъка и околните селища. По това време обаче правителството рязко променя своето отношение към Четническата акция и започва да прави всевъзможни спънки на Македонския комитет. Подобни инструкции се получават и в Чепеларе, На Капитан Петко войвода е дадено да разбере, че по-нататъшното му оставане в Средните Родопи е нежелателно. Засилва се и граничният контрол от българска страна, което прави безпредметно набирането на доброволци и формирането на въоръжен отряд. След около едномесечен престой в Чепеларе и околните селища, Петко Киряков е принуден да се завърне във Варна, но посятото от него семе дави до-

бри плодове. След заминаването му там остава един кръжок от верни съмишленици, който още на следващата година дава живот на първо македонско дружество в сърцето на Родопите.

След Четническата акция и неочакваната смърт на Трайко Китанчев на 1 август 1895 г. в Македонския комитет и неговата организация настъпва криза и се стига до разцепление. Това става на Втория македонски конгрес в София през декември 1895 г., когато отслабването на ръководния орган и липсата на авторитетен и консенсусен лидер стимулира появата на центробежни тенденции. Една от тях довежда отделянето на одринчани в самостоятелна организация, насочена изцяло към проблемите на тракийските българи – а именно дружество „Странджа“ във Варна и неговите клонове в Югозападна България.

С оглед на моята тема обаче, и като автор на първата публикация за Дружество „Странджа“ след четвъртвековна заборава, а именно студията ми в сп. „Военноисторически сборник“ през 1990 г., а и на други публикации след това, ще изтъкна, че самостоятелната тракийска организация и участието на Капитан Петко войвода в нея не противоречат на тезата за общобългарския характер на освободителните борби на македонските и тракийските българи и за националното единство на македоно-одринското движение в България. В периода от 1896 до 1899 г. на това поприще, освен Македонския комитет, преименуван на Върховния македонски комитет, и дружество „Странджа“, съществуват поне още дузина организации, които го превръщат в пестра мозайка от противоречиви тенденции и интереси, главно от политически, партиен, а не рядко и от личностен характер. За сметка на това целта е обща за всички. На тази основа е съвсем естествено и логично, че само след четири години всички организации, комитети, дружества и групи се събират в една обща организация под името Македоно-одринска организация в България с Върховен македоно-одрински комитет в София. Първата стъпка е направена в Бургас на 9 септември 1899 г., когато местният клон на Дружество „Странджа“ и македонското дружество се обединяват в общо македоно-одринско дружество. Неговата стъпка е последвана и от дейците в други градове на страната.

В рамките на тази обединителна тенденция трябва да се разглежда и последната обществена изява на Капитан Петко войвода. На 21 ноември 1899 г. заедно с други съмишленици той учредява Македоно-одринското спомогателно дружество „Родопи“ във Варна. То си поставя за цел „да помага на наши братя бедни, изостанали и изпаднали тук във Варна, които са били ратници и ще ратуват за благото на Македония и Одринско“. Самото название на дружеството, както и издигнатата цел ясно показват, че неговата основна движеща идея е организационното единство на македоно-одринското движение в България. С тази стъпка Капитан Петко войвода се завръща там, където 5 години по-рано започва своята дейност на македоно-одринското поприще – в общата организация на македонски-

те и тракийските българи, а символично и в Родопите, в чиито дебри 40 години преди това прави първата крачка от личното битие към историческото безсмъртие. Това е и неговата последна обществено-политическа изява. На 7 февруари 1900 г. сърцето на коравия българин отбоява сетния удар. Смъртта не му позволява да види, че последният му избор е бил правилен, но със сигурност той е бил уверен в това. Броени дни по-късно, на 19 февруари 1900 г., когато в България се чества Денят на Санстефанска България или Празникът на освобождението, точно тогава обявен от Върховния комитет и за патронен празник на Македоно-одринската организация в България, Дружество „Странджа“ официално прекратява дейността си и се влива в общата организация.

Това обстоятелство е много важно да се знае и да се изтъкна с оглед на казаното в началото на доклада за продължаващите опити на Скопие да отрича историческата истина за българското национално самосъзнание на мнозинството от населението на историко-географската област Македония и за българския характер на македоно-одринската освободителна борба и на Илинденско-Преображенското въстание, чиято 116-годишнина честваме заедно със 175-та годишнина от рождението на капитан Петко Киряков. Трябва да знаем и да помним, че тракийските българи пожертваха своята собствена организация в името на националното единство и затова се вляха в Македоно-одринската организация на Върховния комитет, както още от самото начало бяха част от Вътрешната македоно-одринска организация. Трябва да знаем и да помним също, че в Илинденско-Преображенското въстание тракийските българи дадоха най-много жертви – 2656 убити невържени българи мъже, жени и деца в Одринския вилает, срещу 2129 жертви в Битолския, Скопския и Солунския вилаети взети заедно. От общо 30 000 бежанци, намерили спасение в България, 20 000 бяха от Одринска Тракия, а 10 000 от Македония. По същия начин – в абсолютни или относителни стойности – и по другите показатели за последиците от въстанието тракийските българи държат първенство.

Затова върху приноса на тракийските българи в македоно-одринската освободителна борба и в Илинденско-Преображенското въстание трябва да се акцентира особено от гледна точка на съвременните дебати за характера на освободителните борби на Македония и Одринска Тракия. Македонският българин Трайко Китанчев от Ресен и беломорският българин Петко Киряков от Доганхисар са неразделна част от Българския национален пантеон, както македонските и тракийските българи са неделими в македоно-одринската освободителна борба и в Илинденско-Преображенската епопея. Затова и ние – членовете на Тракийския научен институт, дейците на Съюза на тракийските дружества в България и потомците на тракийци трябва да бъдем в първите редици на ония, които ще се противопоставят на опитите за разделение със задна дата.

Докладът бе прочетен на научната конференция на Петрова нива тази година.

ПЕСЕННОТО БОГАТСТВО НА СТРАНДЖА

Преди да бъде писана странджанската история, народът я изпя в песните

Магда Пушкарлова

Лазар Налбантов

Фолклорът в своята словесна и музикална форма представлява неделима част, ядрото на основните характеристики, определящи етноса, или в по-широк смисъл народа. Тази компилация от текст, музика, танц и обредни практики, наречена фолклор, най-точно отразява света на обикновения човек, неговото всекидневие и заобикаляща го околна среда. В по-задълбочен смисъл той разкрива и вътрешния свят, сакралната натовареност и чувствата в човешката душа, които най-ясно се открояват в суеверието и обредите на дадена етническа общност.

Народното творчество засяга всички зони от човешкия живот – от неговото раждане, през целия му жизнен път до неговата смърт. Раждането и смъртта в българския фолклор са натоварени с редица ритуални практики, които постепенно определят и установяват една изключителна сакралност.

Отразявайки света на хората във всичките му направления и спектри на развитие, народното творчество се явява първичната, „суровата“ история на локалната общност. Първо чрез народните песни, приказки и поверия общността запечатва и отразява историческите събития, след тях се появява професионалният историк, който записва и научно ги анализира. И тук се крие същността – целта на народното творчество е да увековечи събитията на разбираем език, който е най-достъпен за всички социални класи, и така да формира народната памет.

Странджанските народни песни най-непринудено отразяват историята на планината, живота, радостните моменти, негодите и трудностите на нейните обитатели. Странджа планина е мека и топла планина, с няколко високи върхове, наричани тук баири, застъпени и редуващи се един след друг със спокойно течащи кристалночисти реки. И точно такава е песента – спокойна, мека и топла, много лирична, неизискваща силен глас, тресане и стакато насечени фрази, характерни за другите фолклорни области. Странджанската песен изисква богато орнаментиран кадийфен глас. Погледнеш ли от високо планината, се открива гледка, която оприличаваме на спокойно море, обагено в зеленина. Така трябва да се носи и песента.

Фолклорът на Странджа представлява пъстра картина от обреди, мелодии и текстове с богата диалектна форма. Историческите обстоятелства до късно налагат една капсулирана среда на живот на странджанското население, което изключително благоприятства за запазване на оригинални фолклор-

ни образци. Населението успява да съхрани тези образци във възможно най-автентичен вид.

Богатството на странджанския фолклор отдавна е обект на научен интерес от страна на етнографи и фолклористи. Науката разполага със значителна база от публикувани фолклорни материали за Странджанския край, които в никакъв случай обаче не изчерпват темата. Ще се опитам да направя кратък исторически преглед на учените и техните публикации върху странджанската народна песен.

Първата публикувана странджанска народна песен откриваме в отпечатания през 1861 г. в Москва сборник на Любен Каравелов „Паметници народного быта болгар“. Малко по-късно, в 1874 г., в „Периодическо списание“, кн. 11 и 12, са поместени 5 народни песни от Малко Търново, записани от Тодор Милков. Към края на XIX век се появяват и първите местни фолклористи Стоян Шивачев и Стоян Русев, които обръщат внимание и на песните. Роденият в Малко Търново Стоян Шивачев (1854–1914) обнародва общо 25 песни, по-голямата част от които са поместени в Сборника за народни умотворения (СБНУ), том 6, а останалите в сборника на Атанас Илиев. Песните са хороводни, има и няколко коледни, и всички са от Малкотърновско. Стоян Русев (1964–1938), първият детски писател, известен с псевдонима Дядо Благо, е родом от с. Заберно. Като учител в Странджанско той събира разнообразни фолклорни материали – песни, пословици, гатанки, приказки и др., които срещаме в творбите му, преработени в художествена форма за деца. От този местен фолклорист, носител и добре познаващ рупския странджански говор, са публикувани в СБНУ 33 песни, както следва: в том 4 – 11 броя, в том 6 – 16 броя, и в том 9 – 6 броя. Песните са прелетни (на филек), с преобладаващи любовни и битови мотиви.

С изследвания върху странджанския фолклор се занимава и ненадминатият и даващ най-автентични сведения историограф на Странджа Георги Попаянов. В монографията си „Малко Търново и неговата покрайнина“, отпечатана през 1939 г., Попаянов помества 22 песни, записани от Горо Горов – тогава учител.

Голям принос в изследването и популяризирането на странджанския фолклор прави Васил Стоин. В неговия сборник „Народни песни от Източна и Западна Тракия“ от 1939 г. са поместени 1684 песни. Този сборник е и първият, в който освен в пълния си текст, песните са и нотирани. Задълбо-

чени проучвания в Странджанския край провежда и организираната от Отделението за изобразителни изкуства, музика и архитектура при БАН комплексна експедиция, която публикува сборник с материалите през 1955 г.

Все от 1983 г. са два сборника с изключително голяма стойност за науката. Първият е плод на 40-годишна неуморима издирвателска и проучвателска дейност на краеведа Горо Горов. Той оставя безценния академичен сборник „Странджански фолклор“, събрал в себе си 1419 подредени и систематизирани по теми песни, известен брой приказки, басни, пословици, гатанки, баяния, речник на диалектните форми и др.

Вторият, чийто съставител е Панайот Маджаров, включва 347 песни, които авторът записва от репертоара на своята майка Кера Маджарова от с. Звездец. Сборникът има определена завършеност и изчерпателност, тъй като песните освен записани текстово са и нотирани от Михаил Букурещлиев.

В края на 90-те години на XX век се появяват и книжките „Народни песни, създадени в село Граничар, Средецко“ с автор Желю Димитров и „Странджански народни песни от Каличка Берберова“ с автор Денка Берберова. Книжките запечатват песните на две селища – Граничар и Малко Търново, и така също допълват странджанското песенно наследство.

С настъпването на новото хилядолетие интересът към странджанския фолклор и конкретно към странджанската народна песен не се изчерпва, а обратно – в първото десетилетие от XXI век се наблюдава засилен интерес. Започва отпечатване на специализирани издания по определени теми и въпроси върху историята на песните, на техния характер, произход и др. По повод 100 години от Илинденско-Преображенското въстание през 2003 г. Михаил Букурещлиев издава сборник с народни песни, посветени на въстанието. Същият автор издава през 2006 г. 90 нотирани песни от репертоара на странджанската народна певица Магда Пушкарлова. Не може да не споменем и биографичните книги, които се издадоха през последните години за народните певци от Странджа Комня Стоянова, Магда Пушкарлова, Георги Павлов, Калинка Згурова, Манол Михайлов и др. В тези творчески биографии, отразяващи развитието и популяризирането на странджанския фолклор, намират място и голям брой песни от репертоара на тези певци.

празници и работни процеси, така и днес отново в сватбите, годишния празник на селото – панагира, и във всяко едно семейно събиране.

Но от песента хората намират потребност и в мъката си, самото ѝ създаване далеч в миналото е родено от мъката, която ги е съпътствала при изпълнение на трудовите им задължения, при природни бедствия, по време на войни, при раздяла с близък, при болест и при смърт. И ако първите в по-голяма степен са хороводни, игриви песни, или т. нар. песни на хорò, то вторите в основната си част са безмензури, бавни или както ги на наричат в Странджа – на „собакъ“. Тези „протяжни“ песни често се оприличават с плач или според тембъра на изпълнителя с тихо ридание. За това и в недалечното минало в Странджа се практикувало т. нар. оплакване – песни, свързани с изпращане на мъртвия, които са придружени с текст, съобразен с възрастта, социалния и семейния статус на покойника. Тези песни са се изпълнявали от определени жени, наричани „оплаквачки“, които са имали пряк ангажимент да „нарядат“ и озвучат с мелодия мъката от загубата на човека.

Интересно е, че съобразявайки се с годишния цикъл, всяка песен има определен момент, при който се изпълнява. Най-ярко се открояват коледните и великденските песни. Но имаме песни в пряка зависимост с конкретен обред или ритуал, като „пеперуда“, „янюва буля“, по време на жътва, на седянка, при годеж, сватба, „костадински“ песни – свързани с обряда нестинарство, и др. Най-разпространени и най-многобройни са „панагирските“ песни. Те и най-бързо са се заучавали, а така също и създавали. В миналото почти след всеки панагир се е раждала нова песен, отразяваща конкретна случка от него. При тези песни имаме и по-голяма свобода на изпълнение. Обикновено при всяко едно предаване и заучаване текстът се допълва и обогатява с още пояснения и подробности.

В не един случай песента е обвързана и с определен танц, по точни стъпки и движения. Пример за подобна симбиоза между песен и танц са песните „Керолинчице, момне ле“, „Недельо, Недельо“, „Булку Калудку“ и др. И отново приликата с планината. Кроткият полъх на гората и спокойното течение на реките са дали своето отражение и на ритмите. Песните са в умерено темпо. Странджанската народна песен е сравнително бедна откъм неравноделни размери, тъй характерни за българската народна музика. Най-разпространен е 2/4 размер – правото странджанско хоро, в отделни райони се срещат 5/8 размер – Пайдушко хоро, 7/8 размер със своите разновидности – мъжка и женска ръченица, 9/8 размер, както и някои смесени като размер 13+9/8 и др. И накрая, паметта на Странджа планина е в нейните песни. Там е кодирана и мъдростта на странджанци. Запознавайки се с песните на Странджа, човек се запознава с историята, с бита и традициите на тази област.

ТОЙ НОСИ РОДОПА В ДУШАТА СИ

СВЕТОЗАР КАЗАНДЖИЕВ

Владимир Арденски на 90 години

Има една планина в България, чиято история е изтъкана от митове и предания, от събития и герои, толкова невероятни, граничещи с легендата, и в същото време свързана така здраво с реалността, че самото ѝ име се е превърнало в легенда. Родоп! Няма по-вълнуваща люлка, в която да се залюлее детството на един писател, художник, артист от родината на Орфей, Тамирис, Евмолп, Ахил, Вологез, Спартак... Тази люлка е залюляла детството и на писателя Владимир Арденски, роден на 25 септември 1929 г. в с. Сивино, под сянката на два върха с едно име – Малък и Голям Ком. Тя се е люляла на междата между света на миналото и света на бъдещето. Във време, когато планината е все още в рани – окървавена, насилена, търсеща себе си.

Когато петгодишният хлапак изгубва баща си, посечен от „жълтата гостенка“, едва ли разбира какво е загубил и какво го очаква. Знае само, че иска да учи, за да не е беден като всички останали. Негов роднина – вуйчо на майка му, изпитал участта на сирака, се заема с образованието на малкия. Записва го в безплатен пансион в с. Арда, където завършва прогимназия. И понеже няма пари за по-голямо училище, учението спира дотук. Някой обаче подсказва на уйкото, че Средното духовно училище в с. Райково, открито наскоро, също е безплатно. Племенникът му обаче не иска да става мюфтия. И така пропилява цяла година.

През есента на сакралната 1944-а, Арденски получава „свидетелство“ за бедност, състояние, което не се нуждае от документ, и с него постъпва в Райковската гимназия. Тръгнал само с младежката си мечта, момъкът решава да подсигури пътя ѝ с трудолюбие – в учението и в живота. Още като ученик в с. Райково (днес квартал на Смолян), започва да се вглежда в себе си и в другите. Търси отговор на въпросите: защо уж всички сме българи, говорим един и същи език, пеем едни и същи песни, имаме еднакви или сходни празници и ритуали, отечеството ни е едно, а съществува пропасть между нас? Защо сме разделени, освен по име и вяра, а и по определяне – на християни и мохамедани?... С увеличаването на годините и минаването в по-горен клас, въпросите не намаляват, независимо от яснотата, която открива в учебниците по история и литература, в народната памет. Преди, тогава, пък и днес, едва ли някой се вслушва в историята!...

В края на гимназиалния курс Владимир Арденски е наясно за себе си и за всичките родопчани – коренът на християни и мохамедани е един – български. И се зарича, когато получи добро образование, ще стане учител и ще внушава на младите истината за българския им корен. Ще им спести лутанията, колебанията, огорченията, които сам

е изпитал. Да, той наистина става учител, но за кратко – година и половина, съвсем недостатъчно време, за да изпълни своя обет.

През 1953 г. Владо е приет за студент по журналистика в СУ „Св. Климент Охридски“ – другата му мечта. Защото знае, че словото е най-голямата сила и то ще му помогне да стори онова, което не успява като учител. Преди още да има диплома в джоба, става литературен сътрудник в „Родопска правда“ – малко вестничко, издавано в София с адрес – българите мохамедани в Родопите. В столицата момчето от Сивино е впечатлено не толкова от светлините на големия град и многообразието на хората, колкото от всеобщата неосведоменост за „хулиганството“ на историята в планината, за кървящото родолюбие на помохамеданчените българи, за едничкото им желание – слънцето, което ги грее, и да ги топли.

През 1973 г. издава първата си книга „Свои, а не чужди“ в огромен тираж за онова време (150 000). Тя е вик в защита на българите в Родопи. Превръща се в знаме за младите родопчани. Става събитие. Книгата събужда чувство на облекчение, на гордост, но също и на негодувание у новоизлюпените партийни и религиозни шамани, които имат „своє“ отношение към историята и не желаят всичките ѝ постъпки да се изваждат на бял свят. Въпреки пречките, „Свои, а не чужди“ крачи уверено към сърцата на хората. Следва второ издание през 1975-а и трето – през 1978 г. Благодарение на яркото, аргументирано и завладяващо слово на Владимир Арденски, хората от вътрешността на страната започват да се замислят върху драмата на българите мохамедани. Отнасят се с повече уважение към тях, започват да ги приемат като свои, а не чужди.

„Свои, а не чужди“, пък и следващите му книги зоват държавата да прегърне захвърлената, цялата в синини, но жива Родопи, копнееща да се учи, да строи, да се утвърждава. Показват колко много добри хора живеят в планината. Владо ги описва с гореща любов, бликаща от голото му сърце. Разкрива как тази благословена земя, тази златна огърлица, заровена в пясъците на времето, може да се превърне в мечтаната част на отечеството, а хората да израснат в тези нови хора, които познаваме днес.

Във всичките си творби Арденски се опира на исторически свидетелства, цитира документи, публикува факсимилета, интервюира съвременници на важни събития, съпоставя образци на народната ни култура, само и само да ни накара да се вгледаме в себе си. Сред многото извори, един ме хвана за гърлото. Станал известен в пишещите среди, слабичкият и висок мъж с очила, със скромно облекло и свет-

ла родопска душа е търсен човек на перото. За него приятелите му казват, че е изтъкан от кротост, човеколюбие и тишина. Владо никога не се е стремил да прави впечатление, нито да бъде в центъра на общественото внимание. Зает със своето творчество – вестниците, списанията и книгите, той бива всякога обсебен докрай. Тази заетост му доставя истинска радост, прави живота му смислен, щастлив... Дали е на стаж във вестниците „Земеделско знаме“ и „Отечествен глас“ (Пловдив), дали е литературен сътрудник, репортер или редактор в радио „София“, той се чувства еднакво полезен за себе си и за обществото.

В края на 1965 г. НС на ОФ взема решение да издава списание „Родопи“, което да показва обществено-политическите, икономическите, социалните и културните промени в този край на родината. Да бъде трибуна за изява на художествено-творческата интелигенция от средите на българите мохамедани. В екипа на списанието е привлечен и журналистът от радио „София“ Владимир Арденски. Малко по-късно, за гл. редактор е определен Николай Хайтов. След като се опознават един друг, Хайтов предлага Арденски за свой заместник.

Петнайсет години – трудно и лесно, „в мир и в бран“, те „орат“ родопската целина, изпращат своите послания до хората в най-отдалечените села и махали на планината. През март 1980-а Владимир Арденски напуска „Родопи“ и става специален кореспондент на списание „Отечество“ – най-авторитетното издание за онова време, с тираж сто хиляди броя и гл. редактор Серафим Северняк. „Отечество“ е последният пристан за неуморния и непреклонен „моряк“ от Родопите. Пенсионира се през декември 1989 г.

Владимир Арденски издава книгите: „Бежешим през годините“ (1976); „Капки от корена“ (2000); „Загаснали огнища“ (2005); „Сивино – моето село“ (2007); „През бърчинки и долчинки“ (2009); „Първите“ – книга I, „Светлини в мрака“ (2018). Всички те имат за тема съдбата на българите мохамедани в Родопите. „Исках да стане ясно на всички – млади и стари, учени и недоучени, защо е съдбовен този въпрос за българската нация. Защо сме длъжни да отстояваме всеки човек“.

Негови статии, очерци, пътеписи, антрефилета по важни проблеми на ежедневието може да прочетем в почти всички вестници и списания от 70-те години на миналия век до днес: „Труд“, „Отечествен фронт“, „Народна култура“, „Народна младеж“, „Поглед“, „Дума“, „Кооперативно село“, „БГ Турист“, списанията „Родопи“, „Защита на природата“, „Лов и риболов“, „Народна кооперация“, „Жената днес“, „Младеж“, „Септември“, „Отечест-

во“ „Черно-Бяло“... По негови сценарии са снимани филми за Родопите и са излъчвани по Националната телевизия.

Той пише по различни теми, но основната, която владее душата му, е насочена към историята, фолклора и етнографията на населението в планината. Всеки ред е пропит с обич и гняв, със страст и загриженост за проблемите на тези българи, трупани през годините заради рязкото залюляване на политическото махало от едната крайност в другата. Книгите му са заредени с истина, мъдрост и човеколюбие, те ни напътстват да мислим по-малко за себе си, когато мислим за Отечеството.

„Тезата на автора е една – ясна и категорична – пише Марко Семов. – Българите мохамедани са преди всичко българи и след това останалото. Точно в този факт се крие цялата драма на това население“ Дебютирал със „Свои, а не чужди“, минал през разтърсващите „Капки от корена“ и „Загаснали огнища“, Владимир Арденски стига закономерно до монографията „Сивино – моето село“ (2007). Тя е селищна история, от ранга на най-добрите образци в жанра, синовна отплата за всичко, що е засукал от благословената земя под Малък и Голям Ком. В книгата страниците говорят. Историята и фактите, свързани с нея, са интересни, на места потресавачи, защото не са смукани от пръстите, нито пренесени механично от архивните документи и вестникарските хроники. Владо се е опирал на тях, но е разчитал не по-малко и на сивинските герои – майка, нанка (баба), уйко, леля, митца (стринка), на съселаните си. Разчитал е на белетристичния си талант. Виждаме как върху „хармана“ на белия лист се срещат многоликите свят на Текир (Сивино) и дарбата на твореца. Свидетелстваме на чудото, което се случва пред нас.

Без да е титулуван краевед или родоизследовател, Владимир Арденски пише изискано, професионално. Завладян от силата на рода, той рисува образите и картините с топлота, радва се на радостите на хората, тъгува с грижите им. Когато ги възвеличава, погледът му впира в техния, когато ги усмива, смее се под мустак – приглушено, за да не нарани никого. Хуморът му съпътства целия разказ. Той е премерен и най-важното – добронамерен. Арденски не съблича своите съселани по килоли, не показва неприличните им телеса и окосмени усои, а се придържа към житейската правда. От това персонажите са по-симпатични, по-истински. Вгледайте се в лицето на майката на писателя, в селската откровеност на Салих Червенков, в хитростта на Мехмедалие

Кусев, в подкупващата усмивка на Мехмед Ганов, във вглъбеността на Асан Имамов и ще се уверите в казаното дотук.

На финала В. Арденски изповядва: „Не залъгвам себе си, ще ми се и с читателя да сме на чисто, аз няма да кажа всичко за Сивино, но поне онова, което съм чул, видял, запомнил и намерил написано „черно на бяло“, то да се не загуби. Други се отблагодаряват на селата, в които са родени с хващане на извори и градене на чешми за общо ползване. Такива „хаирници“ в нашето село вече има достатъчно. Аз оставям на моето Сивино тази книга с надежда, че и тя ще утоли някаква жажда“. За 80-годишнината от своето рождение той издаде „През бърчинки и долчинки“, още по-широка книга като обхват за хората в Родопите.

В края на 2018 година излезе от печат „Първите“ – „Светлини в мрака“, книга първа от замислената трилогия, посветена на просветата сред българите мохамедани. Това е реквием за труда и героизма на онези първи народни будители като Стефка Събчева от Ловеч и Живка Попова от Пловдив, оставили не само имената, но и живота си в летописа на училището в с. Ваклиново, Гоцеделчевско и с. Катраница, Девинско. На всеотдайния Филип Бояджиев от Лом, подарил своята младост на децата от Жижево, Любча и Лъки. На безстрашния Слави Мекишев, пристигнал в Девин през 1921 г. направо от фронта, който с протеза на единия крак изминава 45 км пеша, за да стигне Доспат, където го чакали нетърпеливи деца и озлобени родители. Той покорява и едните, и другите, доказвайки им, че е невъзможно цъфтене там, където няма родови корени. На предания Петър Пеев, донесъл на гръб 150 чифта гумени цървули на учениците от Забрал, за да не шляпат боси в снега. На Стою Докумов, Мариана Папуркова, Мустафа Доспатски, първия българин мохамеданин постъпил във висше училище и още и още.

Като патриот и творец, той не ни разочарова, не ни разочарова и като човек. Владимир Арденски беше зает само със своите книги и със своите родопчани, каквото и да означава това. Велика заетост! Времето ще отсъди стореното и ще му благодари, че успя да накара вярващите в Христа, вярващите в Мохамед и вярващите в Нищо да повярват в човека, понесъл отечеството на раменете си. И заедно с това, накара планината да се гордее.

ПЕТКО КИРЯКОВ — РОДОПСКИ ВОЙВОДА (1844—1900)

СТ. Н. ШИШКОВ

(Продължение от предишния брой)

Вулгарис познавал Петка, дори го и насърчавал, ала той път му казал приятелски, че е по-добре да се отстрани от Атина, защото турският консул вече всичко знаел за Петка и постоянно главоболел гръцкото правителство, па може да докара и до големи неприятности. Не оставало за Петка друго, освен час по-скоро да се добере до родния кът. Като не можел да се снабди с редовен паспорт, за да си тръгне направо от Атина и излезе на Беломорския бряг в Турция, той прибегнал пак до една хитрост, тъй свойствена нему. Приготвил за момчетата си турски низамски дрехи, а за себе си на турски офицер, па наели една гръцка гемия, която се ангажираше срещу хубаво възнаграждение да ги изкара на някоя по-маловажна турска скеля като турски войници. За нещастие, една силна буря задържала гемията в морето няколко дни повече, та им се привършила храната, а брегът Беломорски бил още далече. Гемията плувала край острова Митилин покрай крепостта Сир. На Петка изведнъж дошла гениална мисъл. Той заповядал на момчетата си да се облекат в низамските си дрехи и да го слушат, каквото им заповяда, като говорят по турски и му отдават чест като войници. Сам той пък се облякъл в офицерската форма и заповядал да доближи гемията по-близо до крепостта. Като доближили по-близо към брега, дал знак към часовите на крепостта и след малко се показали коменданта с други офицери и войници. По друг знак на Петка пуснали една малка лодка с един офицер и няколко войника, които дошли при Петка. Мнимият турски офицерин се казал, че е ревизор, пратен от Цариград да прегледа състоянието на крепостта. На часът Петко бил земен и посрещнат от коменданта с подобающа почест и разведен по цялата крепост. Петко владеел турски език отлично, разгледал оръдията, припасите, войниците и всичко в крепостта правил бележки, дето имало защо и най-послед похвалил коменданта за голямата изправност и добър ред, ка-

квито намерил в крепостта и обещал да докладва в Цариград да го наградят. Почестите в тоя случай били големи, мнимият ревизор бил нагостен заедно с войниците си, па им събрали храна и за няколко дена по път. Комендантът на крепостта бил стар турчин, полуграмотен, отдавна пратен там и един вид заточен. Той се оплакал на ревизора за това, как толкова години служи на царщината без да го възнаградят по чин, когато мнозина негови другари били станали вече паши, а той си оставал миралай. Ревизорът му обещал, че щом стигне в Цариград, първата му грижа ще бъде да го представи на повишение. По такъв начин Петко се снабдил с храна и заминал по пътя си, като оставил нещастния комендант в сладки надежди. (След заминаването на Петка от крепостта, комендантът се похвалил с писмо на един свой приятел-офицер в крепостта Чанаккале, че идвал ревизорът от Цариград, как намерил всичко в изправност и как му обещал да го повиши. От уста в уста обяснила се работата, че никакъв ревизор по крепостите в това време не ходил и най-сетне работата излязла наяве, кой и какъв е бил тоя ревизор и как хитро измамил сирския комендант. Нещастникът стар турчин-офицерин бил уволнен от службата си и наказан със затвор. Сам покойният Петко, като разказваше това, съжеляваше добрия турчин, който ги спасил от глад и за тая си доброта към тях тъй зле си изпатил отпосле.) Тая случка е била на 31 май, а на 3 юни Петко и дружината му излезли при Енес на брега и оттам се отзовали в гостоприемните Родопски усои.

Появяването наново на Петка след три годишна неизвестност, дали е между живите или не, наново стреснало турските власти, а ободрило и зараждало българското население, па заедно с него и турското, което тоже в лицето на Петка то виждало един защитник и покровител пред потисническия бейски режим. Потери от заптии и селяни — башибозук, събрани от турската власт, се разпръснали навсякъде из Кешанско, Енеско, Дедеагачко и Гюмюрджинско да гонят Петка, та дано сполучат да го уловят или погубят

преди да е събрал повече другари и преди да се е научило населението всякъде из тия места. И още на 20-й ден след Петковото излизане в родния си край и една потеря го сгасила на 23 юни (1869 г.) при селото Сарджа, Кешанска кааза. Петко имал със себе си само 6 момчета, а потерата броела повече от 40 заптии и селяни. След два часова битка, без да даде ни една жертва, Петко сполучил да се отскубне от схватката, ала на 3 юли при селото Арнауткьой, съща кааза, връхлетял на друга пет пъти по-многобройна потеря. Тук Петко изгубил одного от другарите си, па и сам той бил ранен с куршум в бедрото. За щастие, раната била малка и неопасна, та скоро заздравяла. През това лято Петко имал още три схватки: на 26 юли в планината Чандър, Енеско; на 2 август в местността Индере, Дедеагачко, и на 29 август при Карандере, тоже Дедеагачко.

Турското правителство почнало сериозно да гледа на тъй смелото и сполучливо бродене из цял санджак на тоя смел горски юнак, а неговата растяща популярност из цялото Беломорско крайбрежие, като се започне от Текирдашко, та чак до Кавалско, вече задавала доста грижи не само на каймаками и мютесарифи, ами и на централната вилаетска власт в Одринско. Последната издала строги заповеди из вилаета да се извадят и разпръсната силни потери от башибозук, а заедно с това приблягнела и до други средства, именно, да се залавят и арестуват всички по-видни и съмнителни селяни българи из селата под предлог, че са ятаци, та по тоя начин едно да се сплаши населението и не указва никакъв прием и съдействие на Петка и другарите му и друго, дано под влиянието на страхът някой го изкаже, когато влезе в някое село или друго удобно за залавянето място. И Петко схванал това изменило се положение на неговата борба, та и той насочил своята съобразителност и хитрост в друг вид някак си, а именно, да избягва по възможност срещи с потери и заптии близко при населени места, по-малко сношения да има със селата и главно да маневрира из планините ту в една, ту в друга посока. Тъй

напр. нападне някой бей и се мерне на някоя потеря в Кешанско, па изведнъж литне и направи същото в Гюмюрджинско и т.н. По тоя начин тамам властта съсредоточи всичкото си внимание и прибере потерите си в мястото, дето се е мернал Петко и сторил някоя пакост, ето че свободно поотдъхне населението от преследване в другите места, често пъти 20-30 часа далечни едно от друго. Поради тия хитри маневри на Петка през лятото в 1870 г. той имал само три срещи с преследващите го потери: на 28 април при с. Симитлий, Гюмюрджинско; при с. Семет, тоже Гюмюрджинско, на 25 юни, и при чифликът Симиткьой, Кешанско, на 20 октомври. В последната схватка Петко е бил сам срещу 80 души черкези и само неговото присъствие на духа, юначност и бърза съобразителност го спасили от явна смърт. Ето как станало това: земевладелецът Акъ бей, стопанин на чифликът, бил богат и фанатик турчин. Той силно мразел Петка, а за да спечели благоволенieto и на валията, което му било потребно пък за някакви вражди, които имал с други съперници бееве, Акъ бей устроил една хитрост жив да улови Петка. Той имал кехая на овцете си един цинцарин — грък, комуто поръчал как и да е да се сближи и сприятел с Петка и когато последният напълно се довери, тогава да му скроят примката. Цинцаринът всякога стоял на къшлата, която била далеч 2 часа от чифликът, защото там била пашата за добитъкът на бейта. Полека-лека той се сближил с Петка, пращал му ядене в планината, приблягал го в къшлата, уж му и съобщавал едно друго за бейта как би могъл да залови било синът му или самия него и т.др. Петко, без да подозира гръцкото лукавство, се доверил на цинцаринът

и дори се спобратимили. „През октомври месец беше, казваше сам покойният Петко, аз се готвех да разпodelя на малки части дружината си и им определя кои де да отидат и прекараме зимата, когато получих известие, че ме вика аратликът цинцарин да отида сам в къшлата му на 19 октомври, дето щял да ми обади нещо много важно за мене. Аз бях ходил много пъти в тая къшла и сам, и с момчетата си, поставял бях на много изпитни моя аратлик и се бях напълно уверил, че е мой добър приятел. Без да подозирам какво и да е зло, аз зех двама от другарите си и като наближих два часа до къшлата, оставих ги да ме чакат в селото Х. в домът на друг един мой близък приятел българин, а аз сам отидох при аратликът си. Беше вече 4 часа през нощта по турски, когато стигнах в къшлата. Моят аратлик както винаги ме посрещна любезно и прикани да седна, па извади едно павурче да ме черпи и заведохме разговор. Огънят беше голям, та осветляваше цялата къшла. Едва ли имаше 10-15 минути как бях влязал в къшлата, ето че моят аратлик почна да охка и да се свива уж от някакви силни болки в коремът. Бе какво ти е, питах го аз, той още повече охка и се гърчи. Аз намерих джезвето, налях малко ракийца и турих на огъня да му сторя пунш, като мислех, че трябва да е изстинал, та да му дам да

пие и се стопли. Додето аз се навеждах над огънят да закрепя джезвето, ето че дяволът ни един се хвърля отидире на мене и ме залавя за гушата да ме души. Аз бързо разбрах работата каква е и къде отива и благодарение че бях по-силен, измъкнах се от ръцете му, повалих го на земята и доде той да завика, аз му затикнах устата и промуших с ножът си. Всичко това стана в едно много късо време, обаче той сполучи да извика на няколко пъти „юрюин, гиттим“. В това време един залп от 50-60 пушки изплюше в къшлата. Веднага аз поразмахнах огънят да няма пламък, отворих вратата, хвърлих два пъти с пушката си, па съгледах по-рано, че в единия ъгъл има възправени 5-6 чувала, пълни с ярина. Грабвам един чувал и, както си е прав, изгърколих го из вратата на вън. Обсадителите помислиха, че човек, мой другар, излиза от къшлата, и със залп гърмят към вратата, а куршумите отиват срещу, дето беше огнището и роиват пепелта и разгорените въглини. Това повтарях до тогава, додето да изхвърля всичките чували, па и други парцали и вещи, каквито имаше по-вътре в колибата. Това правех аз с двойка цел: първо, да помислят обсадителите ми, че аз не съм самичък, и друго, да спечеля време и ги позальжа и сплаша, за да мога да се отскубна от тъй хитро скроената ми обсада. И наистина, в тая си мисъл аз не се измавих. Когато изгърколените чували пред вратата на къшлата вече образуваха един вид добра позиция, аз пролазих пред вратата и се заврях между чувалите па полека почнах да търкалям пред себе си и около себе си по един от тях, а аз подире им, като изпризвах и пушката си ту към една, ту към друга страна. Кой знае как, но монте обсадители се уплашиха и не само че не ме нападнаха, но по едно време и се отдалечиха и ми сториха път, та се избавих. Оттогава после излезе и се разпростири всякъде поверието, че Петка куршум не хваща, на което поверие аз много има да благодаря“. Хитростта на цинцаринът и бейта състояла в това: Петко сам да иде в къшлата на определена вечер, черкезите от близкото черкезко село, нарочно заселено от Акъ бей при чифликът му за да го пазят, да обсадят къшлата и уловят или убият Петка.

Продължава в следващия брой

РАЗХОДКА В ГАЛЕРИЯ ИЗ СТАРО ХАСКОВО

Художествена изложба пренеся своите посетители на разходка в старо Хасково. Колекционерът и поет Хубен Стефанов излага 35 платна от 12 автори от личната си сбирка в централната градска галерия „Форум“ в областния център. Представени са творби от няколко поколения и „академици“, и любители на четката и палитрата. Периодът е от Втората световна война до 90-те години на 20 век, а мнозина от представените живописци са оставили следи в националната история на изобразителното изкуство.

Сред по-известните имена е класикът и основна фигура в местната живопис Христо Форев с няколко романтични и експресионистични работи. Като „лирични“ според колекционера могат

да бъдат определени двата пейзажа на Атанас Шаренков. Други автори в изложбата са Ивайло Горанов, Динко Динев, Валентин Кузминов, Иван Шикеров, Николай Колев - Коки, семейство Николай и Ани Несторови...

Започнах да събирам картини може

би през 1992 г., връща се назад собственикът на колекцията. Някои картини били останали от баща му, на други попаднал случайно. Основният ми мотив да се наема със събирането бе да бъде съхранена паметта на града, посочи пред БТА Стефанов. Той изтъкна, че бил подпомогнат безкористно в мисията си и от наследници на творци като Татяна Форева и братя Тинчеви. Идеята за изложбата възникна в Сдружение „Хасково 2015“, което обединява съмишленици с вкус към живописа и словото, уточнява Хубен Стефанов. По негови думи извън сегашната изложба са останали крайградски пейзажи и ландшафтна живопис от Тракия и Родопите, които могат да станат основа за втора част на изложбата.

ЗАСЕДАНИЕ НА ЦЕНТРАЛНОТО РЪКОВОДСТВО

На 18 септември т. г. В Тракийския дом в столицата се състоя заседание на Централното ръководство на Съюза на тракийските дружества, ръководено от председателя Красимир Премянов. Прието бе решение за свикване на Общо събрание през януари 2020 г. и бе утвърден неговият дневен ред. Централното ръководство одобри решението за поставяне на паметници на Капитан Петко войвода в „Алеята на бележитите българи“ в Борисовата градина и на ГКПП „Капитан Петко войвода“ - Свиленград. Членовете на Централното ръководство обсъдиха календара на Съюза за 2020 година, който освен Деня на Тракия и станалите вече традиционни национални тракийски събори, включва и отбелязването на кръгли годишнини като 120 години от смъртта на Капитан Петко войвода, 180 години от рождението на Стефан Караджа и Екзарх Йосиф, 160 години от рождението на полк. Владимир Серафимов. Навършват се и 140 години от рождението на Александър Кипров, Христо Силянов, Бойко Чавдаров, Кольо Шишманов, Петко Росен, Георги Василев, Петко Напетов, Васил Стоин, Димитър Попниколов, акад. Димитър Михалчев и др. Прието бе решение да бъдат издадени книгите „20 години възстановена тракийска организация в Стара Загора“ от Петра Мечева и „Поглед към историята на Тракийския младежки съюз“ от Десислава Костова. Одобрено бе предложение за поставяне на паметна плоча на Костадин Карамитрев на сградата на тракийското дружество „Георги Сапунаров“ в Хасково. Централното ръководство утвърди личностите, дружествата и организации, които ще бъдат наградени с юбилейния медал за 175 годишнината от рождението на Капитан Петко войвода.

ПОКАНА ЗА НС НА ТРАКИЙСКИЯ МЛАДЕЖКИ СЪЮЗ В БЪЛГАРИЯ

Съпредседателите на Тракийски младежки съюз в България при Съюза на тракийските дружества в България свикват Национален съвет на Тракийски младежки съюз в България при Съюза на тракийските дружества в България на **16.11. (събота) 2019 г., от 11,00 часа в гр. Стара Загора, ул. „Ген. Столетов“ 30 (до седалището на Тракийско дружество „Одринска епопея“ – Стара Загора)** при следния ДНЕВЕН РЕД:

1. Отчет на Тракийски младежки съюз в България при Съюза на тракийските дружества в България за периода от 20.04.2019 г. – 16.11.2019 г.

Докладва: Ц. Атанасов

2. Насрочване на редовна отчетно – изборна конференция на Тракийски младежки съюз в България при Съюза на тракийските дружества в България и определяне на дневен ред.

3. Разни.

В случай, че липсва кворум заседанието ще се проведе един час по късно на същото място и при същия дневен ред и ще се счита за законосъобразно колкото ѝ членове да се явят.

ПЪРВОМАЙ – СТОЛИЦА НА ТРАКИЙСКАТА НАРОДНА МУЗИКА

Тракийската народна музика – уникална, красива, вълнуваща отново огласи града. На 12 септември т.г. започна XXI-вият празник на тракийската народна музика и песен „Първомай 2019“. В първия ден на празника всяка година организатори, участници и гости поднасят цветове на Паметника на тракийската народна музика и песен, прекланяйки се пред гения и таланта на множество известни и неизвестни творци,

съхранили и обогатили тракийското музикално наследство. Слово за откриване на празника и традиционния есенен папаз наир поднесе кметът на общината Ангел Папазов. В първия ден от празника се представиха „Понката Фолкпалитра“ от гр. Сливен с ръководител Панайот Панайотов, оркестър „Родопи“ от с. Първенец с ръководител Борис Христов, формация „Паскалев-Пловдив“ с ръководител Иван Паскалев, Пилашев-

ски народен оркестър – гр. Първомай с ръководител Митко Димитров. Бе отбелязан 65-годишния юбилей на Митко Димитров. Жените от ОСП „Дълголетие“ тази година приготвиха класически родопски ястия, които гостите и присъстващите опитаха. На следващия ден се представиха оркестрите „Фугас“, „Колорит“, „Славяни“, „Марица“ и „Тракия“. Оркестър „Тракия“ с ръководител Иво Папазов тук отбеляза 40-ата си годишнина.

ПОЧИНА АКАД. ИЛИЯ БРУЧЕВ

На 15 септември т.г. си отиде от нас акад. Илия Бручев. Роден е на 17.02.1934 г. в с. Славейно, Смолянско. Завършва основно образование в родното си село, а средно – в Райковската гимназия. През

1956 г. завършва висшето си образование – специалност „Хидрогеология и инженерна геология“. От 1956 до 1957 г. работи като специалист инженер-геолог в ИПП „Водоканалпроект“, гр. София. От 1957 г. започва научната му кариера в Българската академия на науките. През 1970 г. защитава научната степен „доктор“, през 1984 г. – доктор на геолого-минераложките науки, през 1995 г. е избран

за член-кореспондент на БАН, а през 2008 година – за академик. Научните интереси на акад. Илия Бручев бяха насочени към изучаването на опасните геоложки процеси и явления, геоложкия риск, инженерно-геоложкото и сеизмичното райониране, мониторинга на опасни геоложки явления, регионалната инженерна геология, околната (земната) среда, скалната и земната механика. През

последните години неговата дейност обхващаше изучаването на проблемите, свързани с околната среда и устойчивото развитие – проблеми с продължителна актуалност и дългосрочна перспектива. Научната му продукция включва 5 монографии, близо 250 публикации и доклади, изнесени на научни конференции. Акад. Илия Бручев се радваше на широка международна известност.

Честито!

Централното ръководство на Съюза на тракийските дружества и редакционната колегия на вестник „Тракия“ честитят на рождениците на Съюза през месец октомври:

- Анка Атанасова – Свиленград 1 октомври 1947 г.
- Георги Димитров – София 2 октомври 1957 г.
- Проф. Светлозар Елдъров – София .. 3 октомври 1956 г.
- Каля Кирчева – София 5 октомври 1925 г.
- Ген. Тодор Бояджиев – София 10 октомври 1939 г.
- Д-р Георги Йорданов – Пловдив 12 октомври 1956 г.
- Росица Тодорова – Павликени 12 октомври 1959 г.
- Проф. Георги Янков – София 15 октомври 1946 г.
- Чавдар Георгиев – София 18 октомври 1955 г.
- Радка Стоянова – Средец 24 октомври 1941 г.
- Божанка Николова – Средец 30 октомври 1944 г.

Абонирайте се!

Каталожен номер

759

Издава: Върховният комитет

Редакционна колегия: чл.-кор. на БАН Васил ПРОДАНОВ, Иван ГАЙДАРОВ -зам. гл. редактор, проф. Иван ФИЛЧЕВ, Елена АЛЕКОВА, Никола ИНДЖОВ и Хубен СТЕФАНОВ; Главен редактор: Тодор КОРУЕВ e-mail: vesttrakia@abv.bg, stdb_sofia@abv.bg, тел.02/986 71 26; факс:02/987 57 53

БАНКОВА СМЕТКА
СТДБ (за вестника)

IBAN: BG34STSA93000001682816 BIC: STSABGSG
Банка ДСК ЕАД, клон 1, ул. „Княз Ал. Батенберг“ – София 1000

КОРЕСПОНДЕНТИ: Недка ГОСПОДИНОВА (Перник) – 076/60 13 67; Димитринка СМОЛЕВА (София) – 02/412 12 36, 0886 746 044; Златка Янева (Сливен) – 0897601560; Анета Георгиева (Хасково) - 0894 044 420; Веска Ламбова (Шумен) – 0877 71 85 03; Мария ИВАНОВА (Ямбол) – 046/66 35 40

Изпращайте текстове не по-дълги от 4 стандартни машинописни страници (1800 знака). Хонорари за публикуването им не се дават.

Българските крепости: Подвис и историята на Момчил

АЛЕКСАНДЪР ПОПОВ

Българите почти нямат легенди за най-ярките фигури от средновековната си история. Няма кой знае какви народни предания нито за Калоян, нито за Иван Асен II, нито за Иван Александър. Вместо тези велики владетели народната памет е съхранила спомена за други загадъчни личности от самия край на Второто българско царство. Един от тях е Момчил, властелинът на Родопите.

За разлика от голяма част от крепостите у нас Момчиловата е съвсем лесно достъпна с автомобил. Просто хванете пътя от Смолян за Мадан и се отклонете за село Градът. Приличен асфалтов път ще ви отведе чак до подножието на някогашната цитадела Подвис. Загубена за векове, тя се появи на картата едва в последните три десетилетия след няколко етапа разкопки.

Построена е още в епохата на Юстиниан Велики върху останките от древно тракийско светилище. После първата крепост е опожарена при славянските нашествия и отново възстановена някъде около XI век. Но най-интересна е съдбата ѝ в средата на XIV век, когато Подвис става твърдината на Момчил.

Това е един от малкото български водачи от онази епоха, за които знаем сравнително много. Роден в началото на века, дълги години той живее като разбойник по границите на Византия, България и Сърбия. Много от набезите му са в българските земи и най-вероятно това довежда до преследване от

страна на цар Иван Александър. Момчил бяга в Сърбия при Стефан Душан, а после е привлечен за съюзник от Йоан Кантакузин, претендента за византийския престол

Крепостта пази спомена за войводата от XIV век

в прословутата гражданска война срещу императрица Ана Савойска.

„Ние, българите, трябва да осъзнаем, че Византия е била бариерата срещу ислямския свят в Азия“, отбелязва проф. Христо Матанов, историк от Софийския университет. „Малцина от българските владетели го осъзнават. Може би Тервел е един от малкото, които разбират, че ако Византия загине, се изправяме лице в лице срещу един напълно непредсказуем противник...“

През XIV век обаче отслабената Византия не играе вече тази роля. „И гражданските войни, които са пет в този период, оказват влияние. Особено втората, от 1341 до 1347. Първо, тя обезлюдява Тракия – един от все още пишещите по това време византийски историци я нарича „скитска пустиня“ и място, където градовете стърчат като самотни класове след буря. Второ, след 1344 страните в тази война извикват първите османски наемници от Азия и те, със своя номадски инстинкт за завоевание, намират своя път от Азия към Европа“, подчертава проф. Матанов.

Момчил осъзнава значимостта на Византия като щит срещу азиатски нашествия. Първоначално той подкрепя Кантакузин, който го обявява за управител на областта Мерапа – от Смолян чак до Ксанти. Но Кантакузин вика на Умур бег, предводителя на айдынските турци. Наемниците от Азия опустошават българските села и Момчил започва да воюва с тях. А воюването явно му се е отдавало: и Кантакузин, и турските хро-

нисти пишат с възхита за бойните умения. Първоначално има успех срещу силите на Кантакузин и Умур бег. При Гюмюрджина императорът е разбит от българите и ударен с меч, но го спасява шлемът му.

През лятото на 1345 обаче щастието е обръща. На 7 юли Момчил отива в крепостта Перитор, подготвен за дълга обсада. Но населението ѝ неочаквано отказва да му отвори вратите. Българският отряд остава заклещен между стените и поне пет пъти по-многобройния противник. Родопският владетел загива в битката. Трогнати от смелостта му Кантакузин го оплаква на бойното поле и позволява на жена му и на братовчед му Райко да се върнат в родината.

Според някои предания Райко се връща в Подвис и остава да владее близките села. А неговите потомци създават Райково, днешния квартал на Смолян. Дали в тази легенда има късче истина, едва ли някога ще научим. Но Момчиловата крепост остава да пази спомена. И в добавка към него ще ви нагости и с прекрасна гледка към някогашните земи на Мерапа.

